

УДК 929:821.161.2.09Франко І.] :050(477.83) «Kurjer Lwowski»

Валерій Корнійчук

Львівський національний університет
імені Івана Франка**«СВІЙ СЕРЕД ЧУЖИХ І ЧУЖИЙ СЕРЕД СВОЇХ»
(Іван Франко — співробітник газети «Kurjer Lwowski»)**

У статті йдеться про співпрацю Івана Франка з газетою «Kurjer Lwowski». Найціннішим у діяльності письменника в часопису було будівництво «золотих мостів зрозуміння і спочування» між українським та польським народами, їхнє взаємозбагачення шляхом діалогу двох сусідніх культур. Своїми виступами в газеті І. Франко проривав кордони відчуження, долав стереотипи й інформаційний вакуум у польськомовному середовищі. Він виконував складну місію ретранслятора української культури в мультинаціональній Галичині, де більшість інтелігенції читала й розмовляла по-польськи. Без українського письменника, який на той час був «своїм серед чужих і чужим серед своїх», неможливо уявити панораму культурно-мистецького життя Львова кінця XIX ст. Без І. Франка література, фольклор, етнографія, політичні й економічні проблеми українського народу залишалися б на маргінесі естетичної свідомості Галичини, були б невідомими й недоступними польській суспільності. Незважаючи на нещасливе закінчення одисеї І. Франка в «Kurjerze Lwowski», співпрацю українського письменника з польським часописом не можна вважати ні «страченим часом», ні «відступництвом від справи та письменства рідного народу».

Ключові слова: Іван Франко, «Kurjer Lwowski», преса, публіцистика, культурно-мистецьке життя, діалог культур.

Walerij Kornijczuk. „Swój wśród obcych i obcy wśród swoich” (Iwan Franko — współpracownik czasopisma „Kurier Lwowski”). W artykule mówi się o współpracy Iwana Franki z czasopismem „Kurier Lwowski”. Najbardziej wartościowym w działalności pisarza w czasopiśmie było budownictwo „złotych mostów porozumienia i czucia” między ukraińskimi i polskimi narodami, ich wzajemne wzbogacenie drogą dialogu dwóch sąsiadujących kultur. Swoimi wystąpieniami w czasopiśmie I. Franko rwał granicy wyobcowania, pokonał stereotypy i informacyjną próżnię w polskojęzycznym środowisku. On pełnił trudną funkcję nadajnika kultury ukraińskiej w wielonarodowej Galicji, gdzie większość inteligencji czytała i mówiła po polsku. Bez ukraińskiego pisarza, który wówczas był „swoim wśród obcych i obcy wśród swoich”, niemożliwie było wymyślić panoramę kulturowo-artystycznego życia Lwowa końca XIX wieku. Bez I. Franki literatura, folklor, etnografia, polityczne i ekonomiczne problemy ukraińskiego narodu pozostały by na marginesie estetycznej świadomości Galicji, były by nieznanе i niedostępne polskiej społeczności. Nie patrząc na nieszczęśliwe zakończenie losu I. Franki w „Kurjerze Lwowski”, współpracę ukraińskiego pisarza z polskim czasopiśmie nie można uważać nie „straconym czasem”, nie „odstępstwem od sprawy i piśmiennictwa kraju rodzimego”.

Słowa kluczowe: Iwan Franko, „Kurier Lwowski”, prasa, publicystyka, kulturowo-artystyczne życie, dialog kultur.

Valeryy Korniychuk. A friend among foes and a foe among his own. (Ivan Franko — the newspaper employee of «Kurjer Lwowski»). The article refers to the cooperation between Franko and the «Kurjer Lwowski» newspaper. The most valuable in the work of the writer in the journal was building of «gold bridges of understanding and compassion» between Ukrainian and Polish people, their mutual enrichment through a dialogue of the two neighboring cultures. I. Franko broke through the estrangement, stereotypes and information vacuum in Polish environment by his performances in the newspaper. He performed the difficult mission of the retranslator of Ukrainian culture in multinational Galychyna, where the majority of

the intellectuals read and spoke in Polish. It is impossible to imagine the panorama of cultural and artistic life in Lviv at the end of XIX century without Ukrainian writer, who was at that time as «a friend among foes and a foe among his own». Literature, folklore, ethnography, political and economic problems of the Ukrainian people would remain on the edge of aesthetic consciousness of Galychyna, would be unknown and unavailable for Polish society without I. Franko. Despite the unhappy ending of I. Franko's odyssey in «Kurjerze Lwowskim», the cooperation of the Ukrainian writer with the Polish magazine can not be considered as «wasted time», or as «apostasy from the case and literature of native people».

Key words: Ivan Franko, «Kurjer Lwowski», press, publicistics, cultural and artistic life, dialogue of cultures.

Під час Першої світової війни Іван Франко видав збірник «В наймах у сусідів» (1914), куди увійшли статті, написані польською та німецькою мовами впродовж 1886–1890 років. Із тих пір його біографи почали називати цією промовистою метафорою тривалу працю письменника в «Kurjerze Lwowskim» (1887–1897), про що він пізніше писав у спогадах: «З початком 1887 р. я, недавно оженившись, лишився зовсім без заробітку і мусив шукати місця при польській газеті, де й вибув десятилітню панщину» [8, т. 33, с. 362]. Після невдалої співпраці в народовських виданнях «Діло» й «Зоря» та безуспішних спроб заснувати власний журнал Іван Франко погодився на пропозицію Адольфа Інлендера, який перейшов із «Kurjera Lwowskiego» до «Dziennika Polskiego», посісти вакантне місце в часопису. Він уже був знайомий із Болеславом Вислоухом, «головною духовною силою» редакційної спілки, куди входили також Генрик Ревакович і Едвард Лілієн. Крім того, український письменник мав редакторський досвід у польськомовній соціалістичній газеті «Prasa» і друкувався в місячнику «Przegląd społeczny», який видавав той же Болеслав Вислоух. Таким чином, у липні 1887 р. завдяки польським соціалістам Іван Франко отримав штатну посаду кореспондента в «Kurjerze Lwowskim» з оплатою 75 гульденів щомісяця, рішуче зрезигнувавши з можливості постійного, але непевного заробітку в народовській пресі. «Велика мені польза з “Діла”, — писав він тоді дружині, — 30 гульд[енів] місячно і всякі зниження та свинства» [8, т. 49, с. 120]. Його вибір на користь «Kurjera» був цілком свідомий, виважений, навіть, можна сказати, вистражданий, і не фінансові переваги відіграли при цьому вирішальну роль. Письменникові імпонували ліберально-демократичний дух самого видання — «газетини чесного напрямку, противної шляхетчині і попівщині» та ще й робота була «не втомлююча» і плата, як на його обставини, добра [8, т. 49, с. 121]. На докори української громади він відповідав гідно й переконливо: «Волю служити за хліб у поляків і робити на руській ниві своє, хоч невеличке діло самостійно, ніж іти в каторгу до народовців, котрі обходяться з чоловіком, як та собака з хлібом: заким з'їдять, то ще попередую поваляють» [8, т. 33, с. 123].

На той час ім'я Івана Франка вже добре знали читачі «Kalendarza “Kurjera Lwowskiego”», де були опубліковані переклади оповідань «Olówek», «Schönschreiben», «Chłopska komisja», «Historia mojej sieczkarni». У «Kurjerze» в статті «Ukrainofilstwo galicyjskie» (1885) письменник виступив з гострою сатирою на галицьке рутенство, викликавши невдоволення народовців. Тепер у щоденній газеті, часто без підпису або з криптонімами, почали з'являтися його кореспонденції на найрізноманітнішу тематику: статті, репортажі, замітки, фейлетони, огляди, рецензії тощо. Польський учений Станіслав-Едвард Бури нарахував аж 785 друкованих позицій, а львівський

бібліограф Мирослав Мороз на початку 80-х рр. минулого століття знайшов на сторінках «Kurjera» 350 невідомих матеріалів, що належали перу І. Франка.

Необхідно відзначити, що український публіцист мав повну довіру від співредакторів часопису і свободу друку, про що він не міг навіть мріяти, перебуваючи «в неволі у песиголовців», як називав Михайло Драгоманов його взаємини з народо-вськими часописами «Діло» і «Зоря». Тому І. Франко починає інтенсивніше писати польською мовою, поміщає в «Kurjerze» і в додатку до нього — газеті «Tydzień» свої художні, наукові, публіцистичні твори, отримуючи при цьому додаткові гонорари: за кожен рядок редактор платив йому окремо по три крейцери. Так з'являється ціла низка новел письменника, написаних спочатку польською мовою: «Jaś Zelepuha» (1887), «Pantałacha», «Hawa. Obrazek z natury», «Manipulantka» (1888), «Jeden dzień z życia uliczników lwowskich» (1889), «Cuwaksy» (1894), «Prawo bezrogów» (1896) та ін.

Сім'я І. Франка швидко зростала: з народженням дітей зростали й видатки. Тому, щоб заробляти більше, письменник був змушений щодня о п'ятій ранку ходити до друкарні: перекладати телеграми, правити коректу тощо. Однак, крім рутинної і нелюбої газетярської праці, він часто виступав на сторінках часопису як літературний і театральний критик, знайомив польського читача з найвидатнішими явищами культурно-мистецького життя, з чільними представниками європейської літературної еліти. Зрозуміло, що І. Франко, враховуючи національний склад передплатників, друкував статті, огляди, рецензії з галузі польської культури. Зокрема, він був першим із критиків, хто відгукнувся на дебютну збірку Яна Каспровича «Poezje» (1889), написав ґрунтовні рецензії на видавничі проекти Генріка Бігеляйзена «Nowe wydanie dzieł Mickiewicza» (1893), «Nowe wydanie dzieł Słowackiego» (1894), «Nowe wydanie Szekspira» (1894), глибоко проаналізував лекції Зенона Пшемницького у статті «Odczyty Miriama» (1894). У «Кур'єрі» та в «Тижні» побачили світ його наукові розвідки про Северина Гощинського «Poeta-bohater. Pamięci Seweryna Goszczyńskiego w rocznicę nosy Belwederskiej» (1889) і Юліуша Словацького «Juliusz Słowacki i jego dzieła» (1895). Український письменник був своєрідним пропагандистом російської літератури, опублікувавши анотацію книги «Записки з мертвого дому» Ф. Достоєвського (1890), розвідку «Lew Tolstoj» (1892), статтю «Бледнов» про твори російських письменників 90-х рр. (1892), повідомлення про божевілья Гліба Успенського (1892) та ін. Йому належить і значна частина некрологів відомих європейських діячів культури: Кароля Гедеке (1887), Юрія Федьковича (1888), Миколи Миклухо-Маклая, Михайла Салтикова-Щедріна (1889), Остапа Вересая (1890), Яна Неруди (1891), Олексія Плещеева (1893) та ін. Упродовж січня–жовтня 1890 р. І. Франко робив регулярні огляди дрезденського двотижневика поезії, театру, образотворчого і прикладного мистецтва «Der Kunstwart».

Газетярська практика в «Kurjerze Lwowskim» змушувала письменника освоювати фах політолога й економіста, адже більшість його кореспонденцій була присвячена «злові дня» — найважливішим суспільно-політичним проблемам Галичини кінця ХІХ ст. За змістом власні публіцистичні виступи в польській пресі І. Франко ділив на три групи: «популяція», «репрезентація» й «індемнізація». У першій із них він обговорював галицьку людність, у тому числі й жидівську, «її земельну посілість та її життєві відносини поза суспільно-політичними питаннями». Друга — найчисленніша — була

оперта на «фактах живої дійсності» й охоплювала різноманітний спектр актуальних поточних справ: від характеристики посольських звітів до аналізу економічного становища найбільш занедбаного краю Австро-Угорської монархії. Третя група статей викривала зловживання влади при поверненні поміщикам державного боргу за скасовані в 1848 р. кріпосні повинності [8, т. 39, с. 262–263]. Гострі, саркастичні публікації І. Франка не раз викликали полеміку в реакційній пресі, що межувала з політичними доносами. Так, «Gazeta Narodowa», дізнавшись, що автором статей про зубожіння й еміграцію селян є «український публіцист соціалістичного крою», зробила прозорий натяк, що «соціалістичні впливи використовують московську роботу в пограничних повітах для своїх цілей» і погрожують маревом «кривавого бунту» [8, т. 44, кн. 2, с. 363]. А в газеті «Nowa Reforma» посол Тадеуш Романович закидав І. Франкові валленродизм та закликав головного редактора Г. Реваковича «в ім'я польських національних інтересів» усунути українця з «Kurjera Lwowskiego» як «заклятого ворога польщини і клеветника польської нації» [8, т. 46, кн. 2, с. 258–279]. Звичайно, письменник давав гідну, часто глузливу відсіч політичним опонентам. Зокрема, безпідставні спростування «Gazety Lwowskiej», яка вважалася основним конкурентом «Kurjera», свідчили, на його думку, «про міру гарячки, яка опанувала редакцію» і «про розміри катастрофи у їхніх головах і серцях» [8, т. 44, кн. 2, с. 196–209]. Відповідаючи на докори за критику москвофілів і народовців у польському часопису, він наголошував, що «проти клерикалізму і назадництва в обох руських партіях виступали ми і все будемо виступати однаково рішуче, та рівночасно вважаємо собі обов'язком совісті з однаковим признанням підносити все, що добре та пожиточне для краю роблять люди чи то з одної, чи з другої руської партії» [8, т. 46, кн. 1, с. 549].

Безперечно, найціннішим у діяльності І. Франка в «Kurjerze» було будівництво «золотих мостів зрозуміння і спочування» між польським та українським народами, їхнє взаємозбагачення шляхом діалогу двох сусідніх культур. Своїми виступами в газеті І. Франко проривав кордони відчуження, долав стереотипи й інформаційний вакуум у польськомовному середовищі. Він виконував складну місію ретранслятора української культури в мультинаціональній Галичині, де більшість інтелігенції читала й розмовляла по-польськи. Без українського письменника, який на той час був «своїм серед чужих і чужим серед своїх», неможливо уявити панораму культурно-мистецького життя Львова кінця XIX ст. Без І. Франка наука, література, фольклор, етнографія українського народу залишалися б на маргінесі естетичної свідомості Галичини, були б невідомими польській суспільності.

У «Kurjerze Lwowskim» учений опублікував цінні літературознавчі, фольклорно-етнографічні та театрознавчі розвідки, що й дотер не втратили свого наукового значення: «Z dziedziny nauki i literatury» (1891), «Z dziedziny folkloru», «Pisanki», «Kilimy podolskie», «Teatr ruski» (1893). Як театральний критик, він мав у щоденнику постійну рубрику «Teatr ruski», де регулярно з'являлися його невеликі рецензії майже на всі прем'єри театру «Руська бесіда»: «Дай серцю волю, заведе в неволю», «Пошилися в дурні», «Глитай, або ж Павук» Марка Кропивницького, «Хто винен?», «Мартин Боруля», «Сто тисяч» Івана Карпенка-Карого, «Довбуш» Юрія Федьковича, «Запорожець за Дунаєм» Семена Гулака-Артемівського, «Пан мандатор» Сидора Воробкевича, «Лихий день», «Тато на заручинах» Григорія Цеглинського, «Різдвяна

ніч», «Не судилось» Михайла Старицького, «Крути, та не перекручай», «Лимерівна» Панаса Мирного, «Ярополк» Корнила Устияновича, «Мужичка» Костянтина Писанецького, «Катря Чайківна» Надії Кибальчич, «З житейського моря» Григорія Бораковського та багато ін. Крім власне рецензій на оригінальні українські вистави, І. Франко також друкував у «Кур'єрі» відгуки на театральні прем'єри зарубіжних драматургів в українських перекладах: «Дочка Фабріція» Адольфа Вільбранта, «Кінець Содоми» Германа Зудермана, «Ворог народу» Генріка Ібсена, «Венеціанський купець» Вільяма Шекспіра та ін. Знайомив письменник польського читача і з найпомітнішими новинками української філологічної науки в рецензіях «Галицко-русская библиография XIX столетия» Івана Левицького (1889), «Історія літератури руської» Омеляна Огоновського (1889), «Homerowa Odyszeja, heksametrom na mowu ukraińsko-ruśku perewirszowaw Petro Bajda (1889).

І. Франко також неодноразово запрошував до співпраці з «Kurjerem Lwowским» своїх однодумців, складаючи їм своєрідну протекцію в газеті. Він допоміг М. Драгоманову надрукувати уривки з його спогадів, чим викликав велике обурення народолюбів, які інкримінували авторові мемуарів, що той ставить їх «до ганебного стовпа польської громадської думки». Сам Драгоманов, який став «пренумерантом» «Kurjera», писав Франкові: «Ви тепер для “Діла” — поляк» [4, с. 268]. Письменник домагався насамперед цілковитої об'єктивності у сфері міжнародних взаємин, тому рішуче заперечував інсинуації «Діла». «Взагалі такий аргумент, — зазначав він, — ніби щось є “на руку полякам”, а тому шкідливе для українців і т. п., здається нам доказом здичавіння і шовіністичної запеклості, в чому “Діло” звинувачує поляків відповідно до засади: *kocioł garnkowy przymawia*». На нашу думку, корисним як полякам, так і українцям в Галичині може бути лише правдивість, щирість і відвертість у висловлюванні своїх поглядів та абсолютна чесність у взаємних стосунках, а отже, і в полеміці» [8, т. 28, с. 98–99].

Гострі, дотепні статті М. Драгоманова, надруковані в «Kurjerze» за допомогою І. Франка, робили велике враження на читачів, номери газети швидко розходилися, а стаття про панславизм була навіть конфіскована поліцією. «Для поляків, — писав І. Франко своєму духовному наставникові, — було в ній много нового, особливо для львівських» [8, т. 49, с. 149]. У польському часопису М. Драгоманов вів полеміку з народолюбцями стосовно їхнього журналу «Правда», передрукував із женецької преси статтю «Земский либерализм в России. 1855–1883». До речі, він просив перекласти цю працю для «Nowej Reformy», але І. Франко вирішив інакше: «Даруйте, що я не віднісся до “Now[ej] Ref[ormy]”, але, працюючи в “Kur[jerze] Lw[owski]”, якось ніяково поминати свою хату і йти з такою річчю в чужу» [8, т. 49, с. 199]. Крім того, М. Драгоманов надрукував ще кілька статей про російські справи: «Postępy panslawizmu», «Ziemstwa rosyjskie i polacy», «Z dziejów liberalizmu w Rosji», «Prof. Dragomanow i “nihilizm rosyjski”» та ін. Редакція «Kurjera» платила авторові по 3 крейцери за рядок.

І. Франко заохочував до публікацій й Михайла Павлика, який вислав до редакції архівні листи Тараса Шевченка до Броніслава Залеського: «Листів Шевче[нка] “Kurjer” надрукувати не може, — повідомляв він свого товариша, — на те немає в нім місця ані публіки. Зато дописи, о яких згадуєте, могли зараз по присланні надрукувати: не забувайте, що тепер сейм і “Kur[jer]” завалений матеріалами» [8, т. 49, с. 134].

Праця в польській газеті забезпечувала І. Франкові та його сім'ї стабільне матеріальне становище, і коли виникали спокуси змінити звичний спосіб життя, письменник вагався, чи варто покидати службу в редакції. Коли його запрошували переїхати до Америки, щоб очолити емігрантську газету, то І. Франко писав М. Драгоманову: «Плата не бозна-яка, 50 дол[арів] в місяць, значить мало що більше того, що ми тут отримуємо в “Kurj[erze]”» [8, т. 49, с. 173]. Не відгукнувся він свого часу і на пропозицію Ватрослава Ягича вивчати у Відні славистику: «Не хотілось би мені покидати заробку при “Kurjerze” та зніматися з сім'єю з насидженого місця» [8, т. 49, с. 196]. Розсмішили його й обіцяні гонорари з України з умовою зректись польського часопису й віддатися роботі в «Народі» — органі галицько-руської радикальної партії: «Ну, та се така ілюзія, що про неї не стоїть і говорити, — зауважував письменник М. Драгоманову. — “Kurj[er]” дає мені 90 гульд[енів] місячно і платить точно; покинувши цей заробіток і здавшись на поміч з України, я мусив би з сім'єю відразу повісити, як кажуть, зуби на клинок і статись вічним попрошайкою, вічно “чаюшим движенія води”, а сього я не хочу» [8, т. 49, с. 278]. Проте з часом І. Франко все частіше задумувався над своїм майбутнім, адже йому хотілося цілком віддатися письменницькій чи науковій діяльності, до чого найбільше лежала його душа. Він мріяв заробляти белетристикою настільки, щоб «покинути поденщину» в польській газеті, котра є для нього «доброю школою», але доводить до такого стану, що ані робити, ані думати нічого не може [8, т. 49, с. 234]. Врешті, письменник наважився написати докторську дисертацію з надією посісти коли-небудь університетську кафедру або отримати парламентський мандат. «Не знаю, що ви скажете на план, котрий ми уложили удвох з жінкою. — радився він зі своїм женецьким кореспондентом наприкінці липня 1892 р. — План сей такий, щоб узяти мені на півроку відпустку від “Kurjera”, поїхати у Відень, послухати лекцій Ягича і ще деяких професорів і зробити докторський екзаме́н» [8, т. 49, с. 338]. Редакція газети з розумінням поставилася до намірів свого працівника і відпустила І. Франка до Відня, де 30 червня 1893 р. він здобув науковий ступінь доктора філософії. Крім того, під час відпустки «Kurjer» продовжував виплачувати йому гонорари за окремі публікації. Звичайно, цих коштів явно не вистачало. Письменник почував себе «нещасним у новій позиції студента». Тому М. Павлик, який скептично оцінював «нову кар'єру» свого товариша, «радив держатися “K[uriera] Lw[owski]ego”» [5, с. 109].

Серед працівників часопису в І. Франка було чимало знайомих по спільній «соціалістичній роботі» та газеті «Prasa» [1, с. 176]. Привид соціалізму постійно вважався львівській поліції, яка невідступно стежила за співробітниками «Kurjera», тим паче, що одним із них був тричі арештований відомий у краї «соціалістичний пропагатор». В одному з донесень дирекція поліції у Львові повідомляла президію Намісництва: «Зв'язки Франка з “Kurjerem Lwowskim”, в редакції якого об'єднуються поляки, українці і євреї, якщо лише вони є радикальних переконань, і на сторінках якого знаходиться місце все, що пахне радикалізмом будь-якого напрямку, незважаючи на те, чи воно взаємно погоджується, переконливо доводять, що діяльність Франка не обмежується українськими радикальними елементами, але що він готовий з таким самим завзяттям агітувати ентузіастів польського табору» [2, с. 170–171]. До «проскрибованих» елементів у газеті належали й поляки Болеслав Вислоу та Ян Каспрович.

Взаємини з Я. Каспровичем займали особливе місце в житті та творчості І. Франка. Польський поет переїхав із Вроцлава до Львова на запрошення Б. Вислоуха в січні 1889 р. Між українським письменником і новим співробітником «Kuriera» швидко виникла взаємна симпатія, що невдовзі переросла в тісну довголітню дружбу. Я. Каспрович входив до найближчого оточення І. Франка, часто мандрував із ним по галицьких селах, відвідував його рідне село Нагуєвичі, знайомився з життям і побутом місцевого люду, ловив рибу. Він був хресним батьком Франкового первістка Андрія [3, с. 273], не раз писав про свого приятеля в листах до нареченої Ядвіги Гансовської.

Рецензуючи першу збірку Я. Каспровича, І. Франко вітав молодого поета як «нову зірку, що сходить на горизонті польської літератури». Правда, слід сказати, що оцінка українського критика, аж ніяк не була поблажливою, бо він акцентував увагу насамперед на найслабших сторонах художнього таланту автора. З часом його відгуки стануть ще гострішими, однак, за свідченням В. Щурата, «Каспрович розумів приятельську критику й не гнівався за неї» [6, с. 275]. Завдяки Франкові польський поет відкрив для себе Тараса Шевченка, твори якого прочитав в оригіналі, познайомився «з різними видатними українськими літераторами, політиками і т. д.» [3, с. 273]. Своєю чергою Я. Каспрович допоміг письменникові налагодити контакти з видавництвом «Biblioteka Mrówki», заохотив його, як уважав М. Рудницький, написати повість «Dla ogniska domowego» [10]. Сучасники обох поетів наводять чимало прикладів їхньої щирої дружби, взаємної толеранції на тлі непростих українсько-польських відносин кінця XIX ст. в Галичині. Зокрема, Каспрович позичав Франкові фрак для його габілітаційної лекції у Львівському університеті (1895), намагався, хоч і безуспішно, переконати цісарського намісника Казимира Бадені у політичній лояльності кандидата на кафедру руської словесності.

Дружба І. Франка й Я. Каспровича викликала обурення в польських реакційних колах. У 1900 р. в Ярославлі з'явилася графоманська поема «Satyrikon» Адама Бараньського, який сховався за псевдонімом Жаба. Виступаючи проти історичної концепції Я. Каспровича в драматичній поемі «Bunt Napierskiego», він писав, що в цьому творі відбилися «Franki Iwana roglądu», який начебто виконував у польській газеті роль Конрада Валленрода:

*Iwana Franki?.. Wciąż mi ta gadzina
Na myśl przychodzi. Wszak wy przyjaciele?
I takie rzeczy się nie zapomina,
Ze Chmelnickiego obydwaj czciciele.
Pan Rewakowicz hodował Rusina,
I dał się wodzić Frankowi jak ciele.
Ty Kasprowiczu zamiast krzyknąć: «Batem
Wal psa!» ... to żyłeś z Frankiem jakby z bratem.
Iwana Frankę, wy wyhodowali,
Teofil Szumski zaś przemierał z głodu,
Franko, gdzie może kosy na nas stali,
Szumski, co wszystko dałby dla narodu*

*Zginął!.. A wyście zginąć mu tak dali!
Człek to polskiego był hartu i rodu!
Franko... kto? nie wiem!.. że ruski lutnista,
Więc go popierał polski symbolista [11, s. 10–11].*

Після повернення доктора І. Франка з Відня в його стосунках із часописом почали з'являтися перші тріщини. «Страшенно не хочеться йти оп'ять до "Kurjera", в котрім тепер узяв верх один жидок, да так, що вніс у нього й своє гешефтьярське жидівство, так що огидливо й писати там» [8, т. 49, с. 409], — скаржився письменник М. Драгоманову. А тут ще редактор видання, попри обіцянку, відмовився друкувати його роман «Dla ogniska domowego». Вважаючи й надалі газету «найчеснішою з польських часописів у Львові», І. Франко з тривогою спостерігав за змінами в редакційній політиці «Kurjera»: «З його напрямом, особливо тим, який бере верх в останніх часах, польсько-патріотичним, я не можу симпатизувати», «я дуже нерадо сиджу в редакції газети, з котрою чимраз менше можу солідаризуватися, та що ж маю робити?» [8, т. 49, с. 521]. Залишалося сподіватися на доцентуру у Львівському університеті, але й вона, вважав І. Франко, не дасть хліба для його чималої тепер родини: «Правдоподібно, прийдеться в такому разі покинути "Kurj[er] Lw[owski]", та з чого жити, я й сам не знаю» [8, т. 49, с. 523], — писав він М. Драгоманову восени 1894 р. Як відомо, справа з доцентурою «не вигоріла». За негативним поданням намісника Міністерство віросповідань й освіти не затвердило Франкової габілітації. Однією з причин, на думку кандидата на *venia legendi*, була його праця в газеті, яка «не раз гостро виступала проти корупційної та деправаційної системи, протегованої графом Бадені, і йому особисто була дуже немила». «Так, пане Франко, ваш докторат і ваша габілітація все це дуже гарне, — говорив на аудієнції намісник, — але як же я можу допустити, аби із співробітника "Kurjera Lwowskiego" раптом робився університетський професор?» [8, т. 39, с. 46]. Марно намагався вчений пояснити графові, що він «компетує» отримати дозвіл викладання на основі своєї наукової праці й тепер хоче «усунутися від політичної боротьби». У листі до міністра віросповідань і освіти Австро-Угорщини Казімеж Бадені, крім багатьох інших гріхів кандидата, назвав і той, що «протягом цілого ряду Франко був співробітником редакції львівської скандальної газети "Kurjer Lwowski", яка вихваляла крайне радикальний напрямок в кожній галузі і при цьому піднімала національно-польський патріотизм» [2, с. 190].

А потім сталася катастрофа. Вражений тими «явищами морального розтління, які проявилися в польському суспільстві Галичини під час виборчої кампанії, при виборах до сейму 1896 року і до парламенту 1897», І. Франко поспішив опублікувати у віденському часопису «Die Zeit» невиправдано драстичну статтю про А. Міцкевича «Ein Dichter des Verrates». У листі до І. Бодуена де Куртене він намагався пояснити причину свого фатального виступу: «В усьому цьому мене цікавило лише одне питання — психічна організація тієї нації, яка є такою вразливою на найменшу власну кривду, а одночасно може кривдити іншу з таким виглядом, немов би найприродніша річ у світі. Цю подвійну етичну міру — одна для себе, а інша для других — я знав уже раніше в євреїв, тепер боляче пізнав і у поляків.

Звідси — простий висновок — і одні, і другі — це народ вибраний, вони вважають себе вищими від інших» [8, т. 50, с. 105]. На другий день, коли І. Франко прийшов у редакцію, ніхто не привітався з ним, усі співробітники вийшли в іншу кімнату, а потім делегували одного з-поміж себе, щоб сказати йому: «Pan tu nie macz miejsca» [7, с. 279]. 11 травня 1897 р. в газеті з'явилося коротке повідомлення: «Д-р Іван [Франко] перестав бути працівником “Kurjera Lwowskiego”» [2, с. 214].

Особливо був згірчений учинком свого друга Я. Каспрович. «Po tym wypadku, — згадував Fr. Rawita-Gawroński, — spotkawszy się z Kasprowiczem, rzekłem nie bez ironji: «Pięknie się wasz Franko spisuje». Na co Kasprowicz odpowiedział z oburzeniem: «Chamska dusza». — «Jest w tem coś więcej, — dodałem. — Każdy Rusin ma dwoistą duszę, jedną dla siebie chowa, drugą obcym pokazuje. Tylko historia nasza tę dwoistą psychikę oświecła» [9]. Взаємні звинувачення виявилися напрочуд подібними.

Незважаючи на нещасливе закінчення одиссеї І. Франка в «Kurjerze Lwowskim», співпрацю українського письменника з польським часописом не можна вважати ні «страченим часом», ні «відступництвом від справи та письменства рідного народу». 1893 р. в Коломиї збори радикального політичного товариства «Народна воля» обрали І. Франка своїм головою. Виступаючи перед селянами, письменник заявив: «Мені особисто робили ще закид, і то навіть русини (в “Ділі”) що мої руські кості поросли польським м'ясом. А то тому, що я мусив пристати до польської газети “Kurjer Lwowski”. Але я по совісті скажу, що я й там служив і служу тій самій хлопській справі і можу сказати, що не одно я через ту газету вже перевів. Навіть наші селяни можуть посвідчити, що за мене в “Kurjerze Lwowskim” виведені були на світ такі кривди, котрих не хотіли містити руські газети. Так, отже, і тут моя совість чиста...» [2, с. 169]. Тому, перебуваючи «в наймах у сусідів», І. Франко насправді ніколи не був наймитом. Відробляючи «десятилітню панщину в польській журналістиці», він ніколи не був кріпаком.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко / Кн. шоста. В поті чола. — Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005.
2. Іван Франко: Документи і матеріали. 1865–1965. — К.: Наукова думка, 1966.
3. Каспрович Я. Спогади про Франка // Спогади про Івана Франка. — Львів: Каменярь, 1997.
4. Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова. — Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006.
5. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895). Зладив і видав Михайло Павлик: Т. 2–8. — Чернівці, 1910–1912. — Т. 7.
6. Щурат В. Взаємини Франка з Каспровичем // Спогади про Івана Франка. — Львів: Каменярь, 1997.
7. Щурат В. Іван Франко в 1895–1897 рр. // Спогади про Івана Франка. — Львів: Каменярь, 1997.
8. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1976–1986.
9. Rawita-Gawroński Fr. Ze wspomnień osobistych o Janie Kasprowiczu // Gazeta Warszawska. 1928. — № 211–215.
10. Rudnicki M. Iwan Franko i Jan Kasprowicz. — Czerwony sztandar. — 1946. — 28 maja.
11. Żaba. Satyricon. — Jarosław, 1900.